

Երեւան այսպէս

**ՄԱՅՐ ԱՅՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄԵԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿԵՆԱԲԱԹԱԹԵՐՈՒ**

Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ժողով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում

Հոկտեմբերի 30-31-ին Մայր Աթոռ Սր Էջմիածնում, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Շարագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի բարձր նախագահութեամբ, գումարվեց Գերագույն հոգեւոր խորհրդի հերթական ժողովը՝ ընդլայնված կազմով:

Ժողովի սկզբում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր օրհնությունն ու գահատանը բերեց խորհրդի անդամներին՝ արդյունավետ աշխատանք մաղթելով ժողովականներին: Նորին Սրբությունը նաեւ ողջունեց Երուսաղեմի հայոց պատրիարքական տեղապահ Արիս արք. Շիրվանյանի եւ Կ. Պոլսի Հայոց Պատրիարքությունից Սահակ եպս Մաշայանի մասնակցությունը ժողովին:

Մինչ օրակարգին անցնելը՝ Գերագույն հոգեւոր խորհրդի անդամներն արդթք բարձրացրեցին Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարք երջանակահիշատակ Թորգոմ արք. Մանուկյանի եւ Ավստրալիայի եւ Նոր Զելանդիայի հայոց թեմի առաջնորդ Ադան արք. Պալիոյանի հոգու հանգստության համար:

Ժողովի նիստերն ատենապետեցին Արիս արք. Շիրվանյանը եւ Սահակ եպս Մաշայանը:

Գերագույն հոգեւոր խորհրդի Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքության վերաբերյալ տեղեկություններ փոխանցեց պատրիարքական տեղապահ Արիս սրբազանը՝ շնորհակալություն հայտնելով Վեհափառ Հայրապետին՝ Երուսաղեմի Ս. Աթոռին եւ Եկեղեցական դասին ցուցաբերվող զորակցության համար: Ժողովականներն իրենց գնահատանքը հայտնեցին պատրիարքական տեղապահին եւ Երուսաղեմի զինվորյալ միաբանությանը՝ նրանց նվիրյալ ծառայության համար՝ մաղթելով, որ Աստված գորավիզ լինի Երուսաղեմի Ս. Աթոռին եւ օգնական՝ տեղապահ սրբազանին՝ կազմակերպելու պատրիարքական առաջիկա ընտրությունները:

Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքության գործունեության վերաբերյալ զեկույցեց Սահակ եպս Մաշայանը:

Գերագույն հոգեւոր խորհուրդն ի գիտություն ընդունեց Մայր Աթոռի դիվանապետ Արշակ եպս Խաչատրյանի զեկույցն առաջիկա տարի գումարվելիք Հայ Եկեղեցու եպիսկոպոսաց ընդհանուր ժողովի անելությանը, որին մասնավորապէս քննության կառնվեն Հայ Եկեղեցու ծիսական հանձնաժողովի եւ սրբադասման հանձնաժողովի կատարած աշխատանքները:

Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի առիթով Մայր Աթոռի միջոցառումների մասին զեկույց ներկայացրեց հանձնաժողովի նախագահ Միքայել եպս Աջապահյանը: Զն-

նարկելով ներկայացված նախագիծը՝ Գերագույն հոգեւոր խորհուրդն իր գնահատանքը հայտնեց հանձնախմբին՝ կատարված աշխատանքի համար:

Ժողովականները մտահոգությամբ անդրադարձան Սիրիայում շարունակվող ողբերգական իրադարձություններին՝ ցավով արձանագրելով Սիրիայի ժողովրդի եւ սիրիահայ համայնքի կրած կորուստները, ինչպէս նաեւ օրեր առաջ Հալեպի Ս. Գետրոգ հայկական եկեղեցու հրդեհման պարագան: Զննարկվեցին սիրիահայությանը զորակցելու ուղիներ, կարելուր նկատվեց նաեւ, որ եկեղեցական եւ ազգային կառույցներն օգնություն ցուցաբերեն Հայաստանում ապստան գտած հայորդիներին: Ծանուցվեց, որ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն արդէն երկու հարյուր հազար դոլար օգնություն եւ փոխանցել Դամասկոսի հայոց թեմին՝ սիրիահայության կարիքները հոգայելու համար, իսկ Մայր Աթոռում գործող «Կլոր սեղան» միջեկեղեցական հիմնադրամն օգնություն եւ ցուցաբերելու Հայաստանում գտնվող սիրիահայերին:

Գերագույն հոգեւոր խորհուրդը քննության առավ նաեւ մի շարք կարգապահական հարցեր, մասնավորապէս՝ թեմերում սպասավորող Մայր Աթոռի միաբանների՝ հնգամյա ծառայության ավարտին Մայր Աթոռ վերադառնալու պարագան եւ Հայաստանի թեմերի հոգեւոր հովիվների՝ սպասավորության վայրերում ընկալության խնդիրը: Պարտադիր նկատվեց, որ համաձայն ԳԳԽ որոշման, Հայ Եկեղեցու տարբեր թեմերում սպասավորող Մայր Աթոռի միաբանները հնգամյա սպասավորությունից հետո Ամենայն Հայոց Հայրապետի տնօրինությանը անապամ վերադառնան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին: Ժողովականները կարեւորությամբ շեշտեցին նաեւ թեմերի քահանաների պարտադիր ընկալության անհրաժեշտությունն իրենց հովվության տարածքներում, ինչը պայման եւ թեմերում ծխական կյանքի աշխուժացման: Այս խնդիրների անշուշտ նկատմամբ կիրառվեն վարչական պատիժներ՝ ընդհուպ մինչեւ կարգալուծություն:

Գերագույն հոգեւոր խորհուրդը նաեւ հորդորեց ՀՀ եւ Ափրիկայի զանգվածային լրատվամիջոցներին՝ զերմաւ հոգեւոր կոչումից զրկված՝ կարգալուծ եղած անձանց քահանայական անվամբ ներկայացնելուց՝ ընդգծելով, որ նման երեսույթները տեղիք են տալիս թուր ըմբռնումների հաւատարմութեւ շրջանակում եւ չեն բխում Մեր Եկեղեցու եւ ժողովրդի շահերից:

Թեմական ներկայացուցչական ժողով Մայր Աթոռ Սր Էջմիածնում

Նոյեմբերի 1-3-ին Մայր Աթոռ Սր Էջմիածնում, բարձր նախագահութեամբ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Շարագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, գումարվեց Թեմական ներկայացուցչական չորրորդ ժողովը, որն անդրադարձավ եկեղեցական եւ ազգային կյանքում առկա մի շարք հարցերի ու խնդիրների:

Ժողովի աշխատանքներին մասնակցում էին Երուսաղեմի եւ Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքությունների ներկայացուցիչներ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության՝ Հայաստանի եւ Ափրիկայի երեսուներկու թեմերի առաջնորդներ, հայրապետական պատվիրակությունների ու թեմերի աշխարհական ներկայացուցիչներ եւ Գերագույն հոգեւոր խորհրդի անդամներ:

Ժողովականները գոհունակությամբ ողջունեցին Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Սերժ Սարգսյանի եւ ՀՀ վարչապետ Տիգրան Սարգսյանի ներկայությունը ժողովի նիստերին եւ այդ առիթով հղած ու-

ղերձները: Նոյեմբերի 1-ի նիստերին ժողովականները քննարկեցին Մայր Աթոռ Սր Էջմիածնի ու Հայ Եկեղեցու Նվիրապետական Աթոռների (Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսություն, Երուսաղեմի եւ Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքություններ) հետ հարաբերությունների մասին զեկույցը:

Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքության եւ Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքության մասին տեղեկություններ հաղորդեցին Երուսաղեմի պատրիարքական տեղապահ Արիս արք. Շիրվանյանը եւ Կ. Պոլսի Աթոռի ներկայացուցիչ Սահակ եպս Մաշայանը: Անդրադառնալով Երուսաղեմի Ս. Աթոռի կարեւոր պատմական առաքելությանը Սրբոց Տեղյաց պահպանության գործով՝ ժողովականներն Աստուծո զորակցությունը մաղթեցին Երուսաղեմի պատրիարքական տեղապահին՝ առաջիկա պատրիարքական ընտրությունների կազմակերպման գործում: Ժողովը նաեւ ընդգծեց Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքության կարեւոր դերակատարությունը Թուրքիայի հայության ազգային-եկեղեցական կյանքում: Մտահոգություն հայտնելով Պատրիարքության ներկայիս կացությանը եւ Կ. Պոլսի Պատրիարք Մեսրոպ արք. Սուրբաբայանի առողջական վիճակի անշուշտութեամբ՝ ժողովը որոշեց խնդրել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ թեւադրել Կ. Պոլսի կրօնական ժողովին՝ կազմակերպել պատրիարքական ընտրություններ՝ ի խնդիր Կ. Պոլսի Ս. Աթոռի գորացման եւ Թուրքիայի հայության պայծառության:

Հայոց ցեղասպանության 100-ամյա տարելիցի առիթով Հայոց Եկեղեցու միջոցառումների համագործման եւ կազմակերպման հանձնաժողովի նախագահ Միքայել եպս Աջապահյանը ժողովին ներկայացրեց միջոցառումների առաջարկները: Զննարկումների ընթացքում հանձնաժողովին հանձնարարվեց լրամշակել եւ կյանքի կոչել շուրջ երեք տասնյակ ծրագիր, ինչպէս օրինակ՝ միջեկեղեցական համաժողովներ եւ Եկումենիկ աղոթքի արարողություններ Մայր Աթոռում եւ ցույց Եկեղեցիների հոգեւոր կենտրոններում, Հայաստանում ժողովրդագրական աճին ուղղված միջոցառումներ, բազմալեզու հրատարակություններ:

Այս կապակցությամբ Հայ Եկեղեցու անունից Թեմական ներկայացուցչական ժողովը Թուրքիայի իշխանություններին բարձրաձայնեց պահանջ՝ վերանորոգելու հայոց խնամարկած եկեղեցիներն ու վանքերը եւ վերադարձնելու դրաք Հայ Եկեղեցուն եւ հայ ժողովրդին՝ իբրեւ իրավասիրող Թուրքիայի հայոց սրբավայրերի:

Շարունակությունը՝ էջ 2

[illegible]

Լրատվական նյութեր

Հայրապետական մարթարեք Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում

Նոյեմբերի 4-ին Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գաբեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գահակալության 13-րդ տարեդարձի առիթով, Պատարագի ավարտին կատարվեց Հայրապետական մաղթանք:

Մրբագան արարողություններին ներկա էին նախնիների 1-3-ին թմայական ներկայացուցիչական չորրորդ ժողովի առիթով Մայր Աթոռ ժամանած Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքությունների ներկայացուցիչները, մենայն Հայոց Կաթողիկոսության՝ Հայաստանի և Սփյուռքի երեսուներկու թեմերի առաջնորդները, հայրապետական պատվիրակությունների ու թեմերի աշխարհական ներկայացուցիչները, Գեորգյան հոգեւոր խորհրդի անդամները և բազում ուխտավորներ:

Մայր տաճարում Պատարագ մատուցեց Կոստանտնուպոլսի Հայոց Պատրիարքությունից Սահակ եպս Մաշայանը, ով Հայ Եկեղեցու եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց դպիսի անունից շնորհավորելով Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ գահակալության տաճարածի առիթով, անդրադարձավ Մայր Եկեղեցու կարեւոր դերակատարությանը Հայ Եկեղեցու միասնականության պահպանման գործում՝ կոչելով ամենքին խոնարհվելու Ս. Էջմիածնի ճորտասուքավանդ խորհրդի առջեւ։ Պատարագից օրագրակն խոսքը նաեւ Ամեն

Նալյոն Հայոց Հայրապետների մեծ պատասխանատվության եւ կոչման մասին՝ միշտ վեր պահելու հայոց հարգության սուրբ խաչը եւ պայծառ՝ սուրբ Լուսավորչի մշտավար կանթեղը:

Պատրագից հետո, հան-
դիսապետությանը երուսա-
ղեմի պատրիարքական
տեղապահ Արիս արք. Հրի-
վանյանի, Իշման ս. Սեղա-
նի առջև կատարվեց Յայ-
րապետական մարթոսեփ
արարողություն, որի ըն-
թացքում ներկաներն ա-
ռից վերաառաքեցին երկ-
նավոր Տիրոջ՝ Յայաստանյայց Առաքելա-
կան Ս. Եկեղեցու ու Մայր Վոթո Սբ Էջմիած-
նի անասանության ու պայծառության և Ա-
մենայն Յայոց Կաթողիկոսի կենաց արելա-
տության և քաջադուռ ու բերուն բազմամյա
գահակալության համար:

Արարողությունն ավարտվեց Ամենայն
Հայոց Կաթողիկոսի «Պահպանիչ» աղոթ-
քով, որից հետո հայրապետական թափորն
նուղվեց դեպի Մայր Աթոռի Սբոց Յրշուռ-
կապետաց եկեղեցի, որի առջև տեղի ունե-
ցավ Նոր Զուլայի ժՀ, ժԷ դպրերի խաչքա-

րերի օրինակով պատրաստված երեք խաչ-
քարերի օրինության արարողությունը: Խաչ-
քարերը (խաչքարագործ՝ Կարապետուհ: Համ-
բարձումյան) տեղադրվել են բարեբարու-
թյան օրիորդ Զոյայի Պողոսյանի (Սանկս-
Պետեբուրյու, ՌԴ) և իշխանուհի Արցախյան
հերոսամարտում, Զայեռնական մեծ պատե-
րազմում և Սպիտակի երկրաշարժից գոհ-
ած հայրուհիների:

**ԲՈԼՈՎԱՐԻԱՅԻ ԻՈՂԵԼՈՐ ԱՈՒԱԶՆՈՐՈՆԵՐԻ ԱՅՈՋ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԺԻՆ**

Նոյեմբերի 5-ին Ն. Ս. Օ. Ս. Տ. Գա-
րեգին է Ծայրագույն Պատրիարք
մենկայն Հայոց Կաթողիկոսի օրինու-
թյամբ եւ Հայաստանյայց Առաքելա-
կան Ս. Եկեղեցու Բուլղարիայի հայոց
թեմի նախաձեռնութեամբ՝ Հայաստան
եւ Մայր Աթոռ Սր Էջմիածին ժամանեց
Բուլղարիայի հոգեւոր առաջնորդներ
պատմիրականութիւնը: Բուլղարիայի
հայոց թեմի առաջնորդական տեղա-
պահ Աթաք վոր. Յովակիմյանի եւ թե-
մական խորհրդի ատենապետ Ռուբեն
Գրիգորիանի ուղեկցութեամբ ժամա-
նած պատմիրականության կազմում էին
Վառնայի եւ Վելիկորեչկայսկի մետ-
րոպոլիտ Կիրիլ արքեպիսկոպոսը
(Բուլղար Ուղղափառ եկեղեցի), կրօնի
նախարարութեան ներկայացուցիչ Է-
միլ Էլիշնովը (Բուլղար Ուղղափառ ե-
կեղեցի), Բուլղարիայի Կաթողիկէ կնի-
րականութեան ներկայացուցիչ հայր
Պետկո Վոլովը, Բուլղարիայի Բողոքա-
կան եկեղեցիների նախագահ Սիկոլա-
եպս Նեդելչեւն ու Բուլղարիայի Հա-
մախմաձած Բողոքական եկեղեցիներ
ի գլխավոր քարտուղար Սիկոլա-
Յեռնեւը, Բուլղարիայի հրեական հա-
մայնքի հոգեւոր խորհրդի նախագահ
Ռոբերտ Ջեռասը, Բուլղարիայի իսլա-
մական համայնքի՝ Մուֆթի Քիբրիլի
Մոյսիլուն եւ Բուլղարիայի Մուֆթիու-
թեան գլխավոր քարտուղար Սիմեոն
Սիմեոնովը: Նույն օրը Մայր Աթոռ Սր
Էջմիածնում պատմիրականութեան ըն-
դունեց Գաբրիէլն Է Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսը: Հանդիման սկսվում
Բուլղարիայի հայոց թեմի առաջնոր-
դական տեղապահը, ներկայացելու
պատմիրականութեան տեղամասերի, ըն-
դոճեց, որ այցը Մայր Աթոռ Սր Էջմիա-
ծին եւ Հայաստան լաճագույն արիթ-
պիտ հանդիսանա Բուլղարիայի հա-

գելոր առաջնորդների համար՝ հաղորդակից դառնալու հայ ժողովրդի հոգեւոր ու մշակութային արժեքներին:

Ողջունելով պատվիրակության այցել Մայր Աթոռ Սբ Եջմիածին՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ողջունեց Քուլուարիայի հայոց թեմի՝ պատվիրակությանը Հայաստան հրավիրելու նախաձեռնությունը, ինչն առաջել կգործադիր կապերը կրոնական հարաբերությունների միջոց։ Նորին Սրբալույսը գոհունակություն հայտնեց, որ Քուլուարիայի կրոնական հարաբերությունների միջոց է եղբայրական սերունդ հարաբերություններ են ձևավորվել։

Հրույցի ընթացքում Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսն անդրադարձավ հայ եւ
բուլղար ժողովուրդների պատմական
ջերմ կապերին, ինչպէս նաեւ Հայ եկե-
ղեցու միջեկեղեցական եւ միջկրոնա-
կան հարաբերություններին:

Կեսիփառ Հայրապետն իր բարեմաղթանքները փոխանցեց Բոլորսոց Հայրապառ Ներեցուն, իրավապետ Մաքսիմ Պատրիարքին, ինչպես նաև իսկոթականը ներկա կրոնական հարանվանություններին՝ ներկայացուցիչներին՝ աղոթելով, որ Աստված խաղաղության, սիրո և համագործակցության մեջ Բոլորսոց Հայրապառն ապրող ժողովուրդներին, օրինի և զորացի՝ իր հոգեւոր առաքնություններն առաքելությունն իրենց զաւակներին կյանքով:

Լոյսերի 5-9-ին պատվիրակությունն այցելեց Հայաստանի մի շարք վանքեր ու եկեղեցիներ, հոգեւոր կրթական հաստատություններ և մշակութային օջախներ: Պատվիրակության անդամները եղան նաեւ Ճիճեւակաբերդում, ուր ծաղկեպալ գետեղցին Ցեղապանության գոհերի հուշարձանին:

ՆԱՅՈՇ ԶԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՇԻԱԼ - ՆՐԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՆԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

Ցանկացած ցեղասպանություն ծանրագույն է անդամահալի հետևանքներ է ունենում եղեռնի ենթարկված ժողովրդի համար: Սակայն լիովին վերաբերում է նաեւ հայոց ցեղասպանությանը: 1915 թ. եղեռնական իրադարձությունների արդյունքում փոխությունը ինքն ենթարկվել է հայության կենսագործունեությանը, հոգեւոր կերտվածքն ու բնավորությունը, սերունդների հետագա սոցիալական գործունեությունը, նրանց իդեոն ու ծգությունները: Բացի մարդկային ահռելի կորուստներից՝ եղեռնը փոխարի վնաս է հասցրել հայ ժովրդի մշակույթին եւ բացառաբար նշանադրած էր նրա կյանքի ամենատարբեր կողմերի վրա: Անաջին հայացքից ցեղասպանությունից առավելագույն տուժել էին այն մարդիկ, ում կյանքն անսեամամակն ընդհատվել է՝ մարդկային բարոյարտության հետեանքով, սակայն թոթ առավել խոր վերլուծծեք խնդիրը, ցայն անսակասկաւ նուրեանք, որ ցա

դասպանությունից փրկվածների եւ նրանց ժառանգների դրույթու-
նը ո՛չ պակաս բարդ ու ողբերգա-
կան է: Դրա մասին են վկայում
բազմաթիվ սփյուռքայի մտա-
փորձականներ՝ մասնավորապե-
ս գրողները, ինչպես նաեւ հոգեբա-
նության քննագլուխ մասնա-
գետներ Լեւոն Բոյաջյանը, Հայա-
կոպ Գրիգորյանը եւ Ալեն Սալե-
ոյանը: Ցավից սրտի, հայոց ցե-
ղասպանության սոցիալ-հոգե-
բանական հետեւանքները, ի
տարբերություն հրեական եղեւ-
նի հետեւանքների, մինչ օրս ա-
վարյուն հետազոտությունների ա-
ռարկա չեն դարձել: Հայոց կոտո-
րածների ներգաղեցությունը ո-
րոշ չափով ուսումնասիրվել է
սփյուռքայի գիտնականների
կողմից, ինչպես նաեւ լուսաբան-
վել է մի շարք գրողների գրական
երկերում: Այս ամենի մասին է
կիսոսենք առկա հոդվածում:
Նախ է առաջ ճշգրտենք, թե ին-
չի՞ հիման վրա են կատարվել հա-
յոց ցեղասպանության սոցիալ-
հոգեբանական հետեւանքները

ուսարանող ուսումնասիրությունները: Անցյալի՝ 1915 թ. եղերական իրարաբնություններն անմիջականորեն վերապահած անձանց հարցադրույցները, նրանց բանավոր վկայությունները ու պատմությունները իման վրա: Վերջիններս բավականին հիուստ ու հետաքրքրական փաստեր են պարունակում հայոց եղեռնի բարդափոխական հետեւանքների վերաբերյալ: Անձեք ազգիկն՝ առաջին տերնիկ սիւլիւրեհայեթի պատմությունները երբեմն պարունակում են պարագործալ, ցեղասպանություն չտեսած մարդկանց զարմանք պատճառող տեղեկություններ: Նախ նշենք, ու հոգեբանների հավաստիացմամբ՝ հայոց կոտորածները երբեք իմասական հետեւանքների են հանգեցրել: Դրանք են՝ մոցիկ զգացումը, տագնապը եւ ընկախությունը: Եղեռնից փրկվածների մոտ առկա են նաեւ տեւական գիշերային մոգժամանկներ, քաղիկ նրանք, նշույնիկ ետևալ տարիներ անց, չնայ

կարողանում մոռացության մատնել 1915 թ. սարսափները, դեռ ազդելի» իշխում էն դրանք ամենայն մարտաճանաթյուններով: Հավելեն նաեւ, որ ցեղայն պանոթյուն վերապրաններից շատերը հոգեբանորէն անկարող են վայելէն այն քաղքեները, որ նրանք ձեռք են բերել Սփյուռքում: Աշխատ հոգեէմբանկների առկայությունը միակգամայն քնական է ու հասկանալի նույնիսկ հոգեբանական կթթություն չունեցող անձանց համար, սակայն անհասկանալի է, թէ ինչ մտքի գագցունդ մասին են խոսում ամերիկահայ հոգեբանները: Հստակեցնենք, որ խոսքը վերաբերում է ցեղապանությունից փրկվանների ու նրանց անմիջական ժառանգելերի մտքի գագցունդին: Հոգեբանների այս պնդումը կարող է առնվազն տարօրինակ թվալ քննորոշներից շատերին: Եթէ խոսքը վերաբերէր եղեռնագործ թուրք ժողովրդի մտքի գագցունդին, ապա ամեն ինչ պարզ կլիէր, քայքայ

հասկանալի է, թե ինչ մեղավորություն կարող էին ունենալ այն հազարավոր հայերը, ովքեր հանգամանքների բերումով խուսափել էին 1915 թ. սպառնքիքի։ Ըստ երեւոյթի՝ այս հարցին կարող են առավել ճշգրիտ պատասխանել հենց իրենք՝ եղեռնի փրկվածները եւ կրանք ծառանքները։ Այսպես օրինակ՝ ցեղապանության վերապրած Բերկանտն առում է հետևյալը. «Ես կանգնած եմ ձեր առաջ եւ ուզում եմ ներողություն խնդրել ձեզից։ Ես ողջ եմ, որովհետեւ բայտն եմ ունեցել ուսանելու ամերիկյան դպրոցում։ Ես ներողություն եմ խնդրում ողջ մնալու համար» (տե՛ս R. Hovhannisian, The Armenian Genocide in Perspective, New Brunswick, Transaction Press, 1987, էջ 178)։ Բերրոսի խոսքերից պարզ է դառնում, որ եւս կոտորածից փրկվել է ամերիկյան իշխանությունների միջամտության շնորհիվ, բայց եւ այնպես մութ է մնում այն հարցը, թե ինչու է եղեռն վերապրած այդ մարդը ներողություն խնդրում ներկաներից՝ իր ողջ մնալու համար։ Այս անշուշտը պարզաբանումներ են տալիս հենց իրենք՝ կոտորածներից փրկվածները։

Սկիզբը՝ թիվ 18-20

Փորձեր են եղել Աջապահյան-
ների տոհմի նախնի համարելու
Հրեմով Ռ-ի եղբայր էլ Լետև Ք-ի
որդի Հովհաննես Եպիսկոպոսի՝
չէշտով, որ տասներորդ Աջապա-
հը եղել է Եփրեմ կաթողիկոսը,
սակայն Հովհաննես Եպիսկոպոս
անունով անձը եղել է Հրեմով Ա-ի
եղբայրը, որը կուսակցուն էլ մա-
հացել է, ուստի այս տեսակետը
քննություն էլ բռնում։ Մեկ այլ
գրությունն համաձայն՝ Աջապա-
հյանների ընտանիքն սկզբնա-
վորվել է Մուսաբեկյանների ժա-
մանակներում, երբ Լուսավորչի
նախատեսապիշը հեռու Սեդ-
բեստորոսի, Նիկողոսի է Պարսի-
այի աշերը, ինչպես նաեւ Պառա-
մա սը Նշանը վերցնում են կաթողի-
կոսի ձեռքից են պահպանության
հանձնում ոմն Հրեմով հագեցնի,
որը հայտնի էր Սպիտակ երեց ա-
նունով էլ քահանայացել էր պվե-
լի ուշ։ Նրան էլ հանձնվում է Լու-
սավորչի՝ Կարապետ Եվդոկացու
մեջտեղ բերած աղբ։

Շահութավորի արշավանքի ժամանակ՝ 1468 թվին, Աջապահի այդ խաչերը փախցնում է Կոպիտոսը, իսկ հաջորդ տարի փորձարարծնում է Սիս: Աջապահի 1470 թվին մահանում է ժանտախտից: 1598-ին՝ Սատուրքիի արշավանքի ժամանակ, հիշապատկվում են տուրք աչերի լուսաբար Ղազար քահանան եւ քարեպաշտ Մկնատը. որն աչերը փախցնում է Արան, որտեղից 1601 թվին Յուզիանես Այնթապի կաթողիկոսն եւ երկում: Ա Օրմանյանը հակված է կարծելու, որ այս վերջինների Սպիտակ երեցի սերունդներն են եւ Աջապահյան տոհմի շարունակողները: Ինչ վերաբերում է Դուկան կաթողիկոսին, ապա նա Դուխի քահա-

ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՏԵՐ
ՂԱԳՐ Կ ՓԱՅԿԵՇԻ
(1738-1751)

Նախի որդիքն եւ եղիազարի թռռն
եր, որն եւ համարվում է թռռան
թռռը մեկ այլ եղիազար քահա-
նայի, որից հետո կեցերորդ տեր-
նի ներկայացուցիչը դառնում է
Հուկաս կաթողիկոսը: Ուստի Մ.
Օրմանյանն Աջապախյան ընտա-
նիքի խախտախոր է համարում
Ապիտակ երեց կոչված Զեթում
հազեցեցին:

Աջապախյանների ընտանիքը մեծ ազդեցություն է ունեցել 1441-1731 թվերն ընկած շրջանում, երբ Սսի աթոռը ծանր ժամանակներ էր ապրում: Եվ անհրաժեշտ էր հայտնաբերել Յովհաննես կաթողիկոսի կողմից առաջ է քաշված և կաթողիկոս կամ աթոռակից օժկում: Դուրկարը 1731-1734 թթ. եղել է Յովհաննեսի աթոռակիցը, չնայած Յովհաննեսի տվարկության ու քործից հեռանալու պատճառով դարձել էր բոլ աթոռակալ: Աջապախյանները կաթողիկոս դառնալուց հետո գալաթյան իրենց ձեռքից բաց չթողեցին՝ նախապես հայոց կաթողիկոս օժեղով իրենց ընտանիքի ներկայացուցիչներից: Այսպես՝ Դուրկանի դ կենդանության օրոք՝ 1737-ին, աթոռակից օժեղ էր եղբորը՝ Սիբայեանի: Վերջինս նույն տարվա հոկտեմբերի 18-ին,

արդեն որպես կաթողիկոս, գան-
ցել է Կ. Պոլիս եւ իջեւանել Սյուր-
տաթի՝ երուսաղէմի վանատանը՝
Շողայակոխի մօտ։ Դուկասը մա-
հացավ 1737 թվի դեկտեմբերի 3-
ին՝ շաբաթ օրը, երբ նրա աթոռա-
կից եւ հաջորդ Միքայելը գտն-
վում էր Կ. Պոլսում։ Նա 1738
թվին ետ վերադարձավ եւ տեր
կանգնեց Սսի աթոռին։

Ճիշտ այդ ժամանակներում 1738 թ. դեկտեմբերի 30-ին, Բերիայի կամ Հայեպի փաշայի թույլտվությամբ, կաթոլիկները մի եկեղեցի ձեռք ձգեցին եւ ազատորեն գործելու արտոնութիւն ստացան: Բանն այնտեղ հասավ, որ հռոմէացիավաններն Աստույանների մոտից՝ Զրէյի մ. Ս. Փրկիչ վանքից, Բերիա հրավիրեցին եպիսկոպոս Աբրահամ Բերիճյանին: Այդ ժամանակ Բերիայի կաթոլիկների գլուխ կանգնած էր հայր Հակոբ Հովսէփյանը, որը Մուրադյան եղբայրներից մէկն էր եւ Անկուրիայից եկել էր Բերիա՝ հայր Իսահակ Բարսեղյանի հետ: Լիբանանում այդ ունկնդարների 1738 թ. հուլիսի 15-ին, 75 տարեկան հասակում մահացավ լուրջանության իմն-նադիր եւ արքայահայր Աբրահամ Մուրադյանը: Ըստ հաջորդու-

թյան՝ պետք է առաջնորդ դառնա Զակարյան, սակայն նա վախճան կան լայնքից հեռացել էր, ու հարմար չգիտվեց, ուստի ընտրությունը կանգ առավ Արծիվյանի քեռորդորդիներ հայր Պետրոսի եւ Գրիգոր Ներսիսյանի վրա, որոնք նաեւ կոչվել են Սփորել: Արահեցի ավագը՝ Պետրոսը, արքահայր Նշանակվեց, որը հաստատվեց 1739 թվի նոյեմբերին: Անտոնյանները որոշեցին ժամանակավոր արքահայր դնելու, ուստի Պետրոսն արքահայր ընտրվեց երեք տարով: Ինչ վերաբերում է Արծիվյանին, ապա նա ուղարկվեց ամբողջությամբ քերականների հրավերը, 1739 թվի դեկտեմբերի 4-ին ժամանեց Բեթլահ, սակայն ապրեց գաղտնի, որպեսզի որեւէ արկածի չենթարկվի:

Արծիվյանը պաշտոնապես հաղթել կաթողիկոսյանը մինչև 1720 թիվը: Արքայազմը հենց սկզբից մտմտում էր հայ կաթողիկոսության համար ինքնուրույն դիրք ստեղծել: Նախապես նա ներշնչվել էր իր վարդապետից՝ այդ ժամանակ արքեպիսկոպոս Մելքոն Թաապասյանից: Նա կամենում էր հռոմեադավանների վրա դառնալ պատրիարք ու առաջնորդ: Բերիա գալուց հետո փորձեց դա կյանքի կոչել, սակայն գնալ է. Ղուխ ու պատրիարքության հասնել Կոլոտի պատրիարքության ու Նայանյի փոխանորդության օրոք՝ անհասար գործ էր: Նա, ըստ էության, Կիլիկիայի կաթողիկոսության շրջանակի մեջ էր ապրում, ուստի մտածեց իր կամքով Կիլիկիայի կաթողիկոսություն կազմակերպել: Բերիահցններն արդեն վաճված էին Ղափլի, Ազարիայի, Պետրոսի օրոք իրենց մոտ հակաթուր կաթողիկոսներ տեսնելուն: Պետրոսի հեռանալուց հետո, սակայն, դադարել էր Բերիայի անկաթողությունը: Պատճառ բանեց, թե Կիլիկիայի քաղաք թափվուր է Աջապահյանի մահից հետո, որն իբր տեղի ունեցավ 1740 թվի նոյեմբերի 26-ին, երբ նա իրականում իր մահկանացին էր:

սնացուն կնքել էր 1737 թվի ունեմեթերի 3-ին, եւ բոլորովին հաշվի չկատեց այն փաստի հետ, որ Ղուկասի հաջորդ Սիբեային օժնել էր ու 1740 թվի նոյեմբերին էլ շատ շուտ է. Ղուլսից վերադարձել էր իր աթոռը: Անկախ ասեն ինչից, Արծիվանը չէր կարող հաճախել Կիլիկիայի կաթողիկոսութեանը, քանի որ կամակալից ու գործակից ոչ մի եպիսկոպոս չունեցած ոչ Բերիայի թեմերում է ոչ էլ Կիլիկիայի փմանկներում: Ինքն էլ ձեռնարդված էր, ծիշւ է հայ, բայց հակաթոռ կաթողիկոսից: Եղ էր դա չխանգարեց, որ նա չլսված ժպիրիութեամբ, առանց ընտրութեան, մի քանի քառյալներով ու քահանայների համաձայն. նուրբամբ կաթողիկոսու հռչակի իրեն էր երկու օտարաժես ընթերակայով լատինների եկեղեցում 1740 թվի մայիսի 3-ին՝ շաբաթօրը, Բերիայում եպիսկոպոս ձեռնադրի հայր Յակոբ Յոզեփից: Նիկի՝ որպէս իրեն հաջորդ: Դրանից հետո՝ հունիսի 11-ին, նա ձեռնարդվածի ու օտարաժեսի հետ միասին Զիլիսի եպիսկոպոս է ձեռնարդում հայր Իսահակ Բարսեղյանին, իսկ որակցել էլ հետո՝ 1740 թվականի նոյեմբերի 23-ին, իր երկու ձեռնարդածով նա ձեռնարդում է Ալեքիս Թախմանյան վարդապետին՝ որպէս Մամայտու եպիսկոպոս: Երբ արդեն երեք եպիսկոպոս ձեռնարդված էր, 1740 թվի նոյեմբերի 26-ին կատարում է իր կաթողիկոսացման արարողությունները: Ըստ նուրբան՝ դա սովորական ապօրինություն էր: Անա այրալիսին է եղել հռոմեացիականների գործելակերպը: Կեղծիքն անկասուռ էր, սակայն հռոմեացիներն իրենց խիղճը հանգստացնելու համար մշտեղը էին բերում պապից հաստատում տոմարային փաստը: Արծիվանի կաթողիկոսանալով պապի կամայական ստեղծագործություններ էր: Այդ ասենք լավ էր հասկանում հենց կաթողիկոս Արծիվանը, որը 1740 թվի դեկտեմբերին որոշող վարդապետներով Բերիայից մեկնում է Յոնմ: Նայի նա, վախճանվով նորաստոր արկաններեց, ապավինում է Անտոնյանների միաբանութեան Զորեցի վանքին՝ իրեն հանձնելով մարտնականներին պաշտպանութեանը:

Հարուսանությունը՝ էջ 5

**ԱՆՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ**

ՍԿԻՂԲԸ՝ ԹԻՎ 19-20

Չարեցից կենսահոգեբանական տվյալների արտահայտվում է նրա վրձմատծողության մեջ: Նա անապատ է իր զգացողությունը համեմտելի, բառի ու պատկերի վրա գալով, լեզուն հոսանքուն է ու փակող, պատուովի ընթացքում չի կոչ մի նրբերանգ, ոչ մի զուգահեռներին խոսի ոչ մի շերտ, մտքի ո՛ր վրտապան ու ներքին ձեփ ուղղորդ սկսած պատկերը կազմող մանրադրից մեկուկու կշռույթ ու տաղաչափ է ներառվում են նրա տեղագրող ազատ հորձանքին: Այնքան հզոր ներքին հորձանքը, որ արտաքին տարր չբերածեպվում է ըստ դրա խոսքի ներքին ազատությունն է ներքին ձեփ ու կառուցվածքին, այնուհետև, ընդ որում՝ ձեփ ու կառուցարտաքին բոլոր անհրաժեշտ մի պահպանումով: Այդ իսկ պարձան սական վերքը նրա համար դա պոեմանման վեպ ձեակերպումն աքապատում, տողաչափին, կիսահանգի, տան անկախի թվացող պարները դառնում են հոսուն:

կշռույթ, գրական պայմանականությունը հաղթահարվում է, եւ մնում է մերկ եու-
թյունը: Այդ մերկ եությունը փոխակերպ-
վում եւ հասնում է գեղարվեստի բարձր
աստիճանի:

Մտքի «երկաթե դիսցիպլինը», խոսքի «վերջի իմպերատիվը», բանականության կրթադաստիարակը նրա ստեղծագործական տարերքի ուղեկցիներն են: Ենթագիտակցականի ու անգիտակցականի բոլոր ազդանքները ենթարկվում են նրա մշտապես սթաբիլ գիտակցությանը, եւ դա անսխալ նրանից՝ բնական սթաբիլության մեջ է, թե՛ գալալամիա հուզականության:

Մրան պետք է ավելացնել վերջին տարիների հոգեկան խաթման ու ջղաբաղիզի վիճակը, անորոշությունը, տագնապները, իր շուրջ տարածվող չարախոսությունները, մեկուսացվածությունը, հիվանդությունները: Կորցրել էր հավանորի իրականությունների ու արժեքների հանդեպ: Եղկայթյա վախճանների մահվան շուրջվալի մեջ արյան հոտ էր անուխ, եւ որպէս ազատության ու փրկության աստվածներ՝ երեւում էին մեկ սիրի հովանավոր Աճորհիտն, մե՛կ կրօնի հոճիճ Էրուսը: Ապապիւն տըր նրանց պարգեւած ներշնչանքին՝

ինքնամոռացումի հասնելու աստիճանի։ Կարծես թե անկշռելիության մեջ էր, բայց նրա առջե բացվում էր մահազույժ առա-
վորդը։ Անկանոն քնի կամ կիսաթթուն թմ-
րածության պահերին անկապկառ էին գա-
նանցակա տեսիլները, մոզավազանային
հոգեգալարքները։ Ներսուռ, շուրջը
պտտվում էին դեմքեր. մեկ՝ Նարեկացին
էր ու Կոմիտասը, մեկ՝ դա փնիքի ու Բու-
խը, մեկ՝ Ֆրոյդն ու Միջեն, մեկ՝ Կիլոն ու
Բողոքը, մեկ՝ փնկեյմանն ու Ուայլդը,
մեկ՝ Վերլենն ու Բեքտը... Մանկամարդ
աղջիկներ էին ու կրուս Ոսկանյանը, կա-
պիկի դեմքով ատամնաթափ մարդն ու
դգավադիր լույսերունը... Բոլորն իր մեջ
էին, իր շուրջ էին, իր հետ էին, եւ ինքը
նրանցից յուրաքանչյուրն էր՝ կյանքով,
ծամնակով, ճակատագրով, ընդդիմու-
թյամբ։ Իրական դարձած անխրապկա տե-
սիվները եւ իրականությունը է՛լ ամենի
ստեանային դարձնող թափանցիկ երեւա-
լայությունք նա գնում էր իր խաչելու-
թյանն րնոռոշաք...

Այս ամենը գալիս է ապացուցելու ստեղծագործ անհատի բացառիկությունը, նրա բարոյականության անհատական չափանիշների անսովորությունը:

Եվ քանի որ մարդկության հոգեբանական և առաջ են տանում Չարեցի նման անհատները, ովքեր իրենց ժամանակն անցնում են մտաբանելով շատ ու շատ բաներ, ուստի պետք է կարողանալ նրանց հարստացնել կյանքի ըմբռնումն ու ընդհանրացնել պատկերացումներն սահմանափակ շրջանում։

Դավիթ ԳԱՄՊԱՐՅԱՆ
Բանասիրական
գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

XIV դ. երկրորդ կեսի և XV դ. կեսերի ճայատանի գիտակրթական կենտրոնների և առանձին գործիչների կյանքը, նախորդ շրջանի համեմատությամբ, շատ ավելի լիարժեք է արտացոլվել, ինչպես օրինակ՝ Գրիգոր Տաթևացու, Գրիգոր Խաթեցու, Թովմա Մեծոփեցու, Մկրտիչ Նաղաշի ընդարձակ վարքերում է։ Բացառություն է կազմում Յովհան Ռոտունցին, որի մասին պահպանվել է միայն հայտնավորքային հիշատակումը՝ նվիրված Նրա մահվան օրվան։ Զիշյալ բացը, սակայն, լրացնում են Թովմա Մեծոփեցու «Պատմությունը», Գրիգոր Տաթևացու ու Թովմա Մեծոփեցու վարքերը, որոնցում խոսվում է նաեւ Յովհան Ռոտունցու կենսագրության եւ գործունեության մասին։ Մեծոփեցին, լինելով Տաթևի համալսարանի սանը եւ Գրիգոր Տաթևացու աշակերտը, ոչ միայն բավականին հանգամանալից խոսում է Տաթևի համալսարանի և նրա ռաբունապետների, այլեւ վանքի ուրիշ վարդապետների մասին եւս։ Զիշյալ աղբյուրները պատշաճորեն պատկերացում են տալիս Յովհան Ռոտունցու կյանքի, մանկավարժական եւ ստեղծագործական ուղու մասին։ Յովհան Ռոտունցին (1315-1386 թթ.) գիտության եւ մշակութային պատմության մեջ հայտնի է որպես առաջին ռաբունապետը։ Լինելով Գլածոնի համալսարանի սանը եւ Եսայի Նշեցու աշակերտը՝ վերջինս

ՀՈՎՀԱՆ ՌՈՏՈՆԵՑՈՒ ՎԱՐՔԸ

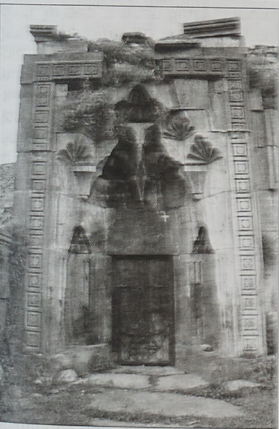
մահից հետո Նշեցուն հաջորդած ռաբունապետ Տիրատուր Կիլիկեցու (1338 թ.) եւ աշակերտների մի մասի հետ փոխադրվում է Զեմնոն, ապա՝ Ռոտունավանք, հետո՝ Տաթև, ուր եւ հիմնադրում է Նոր համալսարան։ «Սյունյանց առաջին իշխաններից մեծ իշխան Կվանդե որդի» Ռոտունցին ուներ Նյուրթական մեծ հնարավորություններ՝ ավելի լավ հիմքերի վրա դնելու կրթական գործը։ Այդ եր պահանջում նաեւ կաթոլիկների հետզհետե ուժեղացման հանգամանքը։ Նրանց դեմ պատշաճ պայքար մղելու համար Յովհան Ռոտունցին, աստվածաբանությունից բացի, եւ նշանակություն էր տալիս փիլիսոփայության եւ բնական գիտությունների ուսումնասիրությանը, ասել է թե՛ իր սաներին փոխանցում եր այն բոլոր անհրաժեշտ գիտելիքները, որոնք ժամանակի երկրպագու գիտության մակարդակի ցուցիչներն էին, եւ որոնց տիրապետում էին իրենց հակառակորդները։ Հնորիվ Յովհան Ռոտունցու եւ Նրա հետնորդների՝ միջնադա-

աշակերտներին, եւ միայն շնորհիվ Գրիգոր Տաթևացու գրառումների է, որ ժամանակակից ուսումնասիրողը պատկերացում է ստանում նրա հսկայածավալ գրական աշխատանքի մասին։ Վերջինս Ռոտունցու մահից հետո երկու տարի շարունակեց գործել Ապրակունիսի դպրոցում, որից հետո փոխադրվեց Տաթև եւ դարձավ Տաթևի համալսարանի երկրորդ ռաբունապետը։ Յովհան Ռոտունցու վարքը վարք-հիշատակի ընդունված օրինակ է միայն։ Բացի Ռոտունցու մահվան օրվա հիշատակման, ծննդավայրի եւ ծագման մասին տեղեկություններից՝ որոշակի այլ տեղեկություններ չի պարունակում։ Մնացյալը նրա սրբությունը հավաստող դատողություններ են՝ զուգակցված Նրա մեծությունն ընդգծող համեմատություններով։

Վարք-հիշատակն սկսվում է Ռոտունցու մահվան հիշատակմամբ (1388 թ., որպես Զ. Ռոտունցու մահվան թվական, ընդունում են Մ. Օրմանյանը, Մ. Աբեղյանը։ Զամաձայն այլ կարծիքների՝ նա մահացել է 1386 թ.)։ Ինչպես Մարիամ Աստվածածինը, Սահակ Պարթեբը եւ այլ սրբորդ, ավանդ է, որ նա եւս մահա-

ցել է իր ծննդյան օրը։ Յովհանը գաղափարով որոտնեցի եր՝ Սյունյաց աշխարհից՝ Վաղարշի գյուղից, «մեծ ու փառավոր Կվանդե իշխանի ազատ տոհմից» եր։ Ահա այսպես։ Դրան հետևում է մակդիրների մի ամբողջ ել, որտեղ սրբի նկարագրին հարիր ընդհանուր մակդիրների կողքին կան եւ նրա պայքարը կաթոլիկության դեմ ընդգծող ածականներ։ Վարքը նրան կոչում է «կեղծավորների հանդիմանիչ եւ հրաժարվողների սաստողը», «սաստիկ, ահարկու չարախառ երկբանակների դեմ»։ Վարքը, ինչպես եւ XIV-XV դդ. շատ վարքեր եւ վկայաբանություններ, գրվել է Յայամավորքի վերջին համազգիր Գրիգոր Խաթեցու կողմից։ Եվ, ըստ երեւույթի, հենց Խաթեցու կողմից էլ ներմուծվել է Յայամավորք։ Թեեւ Յովհան Ռոտունցին անցել է 1730-ին տալված Յայամավորք, սակայն, ինչպես կարծում է Շ. Գալստյանը, «Ներքին է ենթադրել, որ արդեն իսկ տոնելի դարձած եր մեր մեջ այդ թուականն առաջ, բայց իր տոնը վերջնական ձեւ առաւ Սիմեոն Երեմյանի Կաթողիկոսի 1775-ին ի լոյս նոր Տոնացույցով։ Ներկայիս կը յիշատակուի Մեծ Կոնստանդնուպոլսի Կաթողիկոսի Զարաթ օրը իր անունակից Յովհ. Երուսաղեմացի եւ Յովհ. Օմենցի հայրապետներու եւ իր աշակերտ Գր. Տաթևացու հետ» (ԾԱՅԱ, 126)։

ԱՆՆԱ ՊՐՈՊՈՅԱՆ

Սկիզբը՝ էջ 4

Նա այստեղ մնում է մինչեւ 1741 թվի սեպտեմբերի 30-ը, հետո ուղեւորվում սիրիական Տորի-պոլիս նավահանգիստ, որտեղ ժամանակին հյուրընկալություն էր գտել Ալիուս կղզուց ազատվելուց հետո։ Նոյեմբերի 3-ին նավ է նստում, 30-ին հասնում է Կիլիկիա, այստեղ մնում է մինչեւ 1742 թվի հունվարի 7-ը։ Զետու նավով գնում է Սարունիա, այն-տեղ՝ Մարսել՝ տեղ հասնելով մարտի 10-ին։ 40 օր մաքրաբանում անցկացնելուց հետո՝ ապրիլի 19-ին, այնտեղից դուրս է գալիս եւ երեք ու կես ամիս անց՝ հուլիսի 2-ին, նավով ուղեւորվում Լիվոռնո, Անկոնա եւ Զոմ հասնում 1742 թվի օգոստոսի 11-ին կամ 13-ին։

Իսկ ինչպե՞ս էին զարգանում Աստուկյանների ու Մսիթթայանների հարաբերությունները։ Մսիթթայը եղել էր Բերդայում եւ շնորհիվ տեղի հռոմեացիականների հետ եւ անգամ մտածել էր միաբանությունը հիմնել Լիբանոսում, սակայն իրերի բերումով հայտնվել էր Արեւմուտքում։ Աստուկյաններից Զակար եւ Իսահակ հայրերը երկու տարուց ավելի մնացել էին Վենետիկում, ինչը երկու միաբանությունների միջեւ

ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ

ՂԱԶԱՐ Ա ՏԱՐԿԵՅԻ (1738-1751)

շփվելու առիթներ էր ստեղծել։ Արեւմուտքի հրապուրիչ նկարագրական մեծամտությունը։ Մսիթթայը իրեն համարում էր կատարյալ գիտության տիրապետած, իսկ ուրիշներին համարում էր ուսումից զուրկ։ Աստուկյանների առաջարկը երկու միաբանությունների ծուլումն էր ոչ թե աշակերտությանը սկսել, իսկ Մսիթթային ինքն էլ հասուն անձնացնել էր հիմնել միաբանությունը, որոնցից մի քանիսը ձեռնադրված վարդապետներ էին։ Մսիթթայը գիտակցաբար խեղդաբուրդում էր խնդրի թոթյունը, որպեսզի մի կերպ հիմնավորի իր մեծամեծը։ Ինչ վերաբերում է մյուս երկու նամականիք, ապա Մ. Օրմանյանը հավանոր է կարծելու, որ դրանք մնացել են անպատասխան։

Արծիվյանը Զոմ հասավ 1742 թվի օգոստոսի 13-ին եւ մեծ պատվով ընդունվեց պապի կողմից, որը Բենեդիկտոս ԺԴ Լամբերտինին եր՝ ճանաչված իբրեւ գործունի եւ գիտական մարդ։ Պապն օգտվեց առիթից՝ մատուցելու Արծիվյանի գալը որպես պապության մեծ հաղթանակ, որ Զայոց կաթողիկոսն իր ոտքն է եկել։ Երկար-բարակ ընկալություններ չկատարվեցին, եւ արագորեն պատրաստվեցին ընդունելության, սակայն Աբրահամ էր որոշ ժամանակ մնաց Զոմում՝ Նպաստներ եւ շնորհներ ճարելու Նպաստմամբ քննություններ կատարելու հատուկ հանձնարարությամբ։

Իրապ Մոնտին իր ամփոփումը պատրաստեց, որն ընդունեց պրոպագանդայի ժողովը եւ հաստատեց պապը։ Պրոպագանդայի նախագահը տեղեկագիր կազմեց, կարգիմալական մասնավոր ժողովի օր որոշվեց Նոյեմբերի 26-ը։ Ժողովում Ֆիովակիի Կապան, որ պապական ատյանի փաստաբաններից էր, մատուցեց պաշտանական խնդրագիրը, եւ Աբրահամ Արծիվյանը համբուրեց պապի ոտը՝ արաբերենով պատասխանելով նրա զեղակացությունը, որը թարգմանեց Յովսեփ Աստեմանի մարունական վարդապետը։ Դրանից հետո Աբրահամը կրկին արաբերենով կարդաց հավատ ղավանությունը, որը դարձյալ թարգմանեց Աստեմանին։ Արաբերեն եւ ոչ թե հայերեն եր խոսում Արծիվյանը, քանի որ հայերենի վստահելի թարգման, ըստ երեւույթի, չկար։ Դեկտեմբերի 8-ին Ս. Աստվածածնի Լիբերյան եկեղեցում պետք է տեղի ունենար արարողությունը, սակայն հորդ անձրեւի պատճառով այն կատարվեց Կիլիկիայյան պալատի մատուռում, եւ Բենեդիկտոսն անձամբ կատարեց պալլիումի զգեստավորությունը՝ այդ կապակցությամբ ընծաներ տալով։ Պապական կոնդակը տրվեց 1742 Նոյեմբերի 26-ի թվականով։ Աբրահամ էր որոշ ժամանակ մնաց Զոմում՝ Նպաստներ եւ շնորհներ ճարելու Նպաստմամբ եւ հայագիների նկատմամբ քննություններ կատարելու հատուկ հանձնարարությամբ։

Շարունակելի

Բաբկեն ՅՈՐՈՒՑՈՒՆՅԱՆ
ԳՅ ԳԱՍ ԹՅՈՒՆԿԻՆ ԿՆՈՒՄ, ԿՐՈՒՄԵՆՈՐ

Յովհաննիս Մարսիմ Պատրիարքի մահվան առիթով

Նոյեմբերի 6-ին Ն. Ս. Օ. Ս. Տ. Գարեգին Բ Շայրապույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ցավակցական գիր է հղել Բուլղարիայի Ուղղափառ Եկեղեցու սրբազան Սիմեոնի, ինգետրականությանը եւ քարեպաշտ ժողովրդին Բուլղարիայի Ուղղափառ Եկեղեցու ինքնավար Մարսիմ Պատրիարքի մահվան կապակցությամբ։

Հայրապետական ցավակցագրում ասվում է.

«Երջանկահիշատակ Մարսիմ Պատրիարքը մեծ նվիրումով եւ նախանձախնդրությամբ է իրավել Բուլղարիայի ուղղափառ քրիստոնեական եկեղեցին նշանակալի առաջընթաց արձանագրեց Բուլղարիայում ինգետր կյանքի գարգացման եւ ինքնորոշման գործում։ Իբրեւ ճշմարիտ ինքնավար Մարսիմ Պատրիարքը մեծ ուժով կամր զրուստեց՝ պահպանելու Եկեղեցու ուժն ու միությունը։ Մեմբ ճանաչում էինք նրան իբրեւ խոր ինգետր նկարագրի տեր անձի։

...Մեր պիտի հիշենք մեր աղքատներն հանգուցյալ Պատրիարքին եւ հայցենք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընդունել երջանկահիշատակ Մարսիմ Պատրիարքի ինգետր երկնային Արարչության մեջ»։

Նոյեմբերի 9-ին Մարսիմ Պատրիարքի ինգետրակորություն արարողությամբ մասնակցեց նաեւ Հայաստանյայց Առաքելական Մի Եկեղեցու պատվիրակությունը։

ՆՈՎԻՎՆ ՈՒ ՆՐՎ ՆՈՏԸ

ԵԿԵՂԵՑՈՒՑ ԴՈՒՐՆ ԾՐԿՈՒԹՅՈՒՆ ԶԿԱ

Ձեր հարցերին Պատասխանում է Եղիա արեղա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԸ
Ձեր անմիջ հարցերն ուղղում է մեր բերքի արահաստիային թղթակից Աճմեյա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԸ

- Դձար սուրբ, ի՞նչ ենք հասկանում Եկեղեցի ասելով, ի՞նչ է Եկեղեցին:

- Եկեղեցի անվանում ենք այն հավատացյալների ժողովը, որոնք հավաքվել են ուղղափառ հավատով՝ Աստված պաշտելու և փառաբանելու համար: Այս իմաստը մենք նաեւ գտնում ենք Ավետարանի էջերում, որովհետեւ Զրիստոսն ասում է. «Որտեղ երկու կամ երեք հոգի հավաքված են իմ անունով, ես այնտեղ» (Մատթ. ԺԸ 20): Ուրեմն իր ներքին բովանդակությամբ Եկեղեցին հավատացյալների ժողովն է, որը համախմբված է Զրիստոսի դավանելու և ուղղափառ հավատքի համաձայն՝ հոգեւոր կյանք անցկացնելու համար: Սակայն Եկեղեցին ունի նաեւ այլ իմաստներ: Եկեղեցի ասելով՝ հասկացվում է եկիրապետական ողջ կառույցը, որ դարձյալ սուրբգրային ծագում ունի: Մենք արդեն Ավետարանի եւ հատկապես Նոր Կտակարանի էջերում հանդիպում ենք արքայավազների, եպիսկոպոսների մասին վկայությունների, թե ինչպես ընտրվեցին առաջին արքայավազները, որպեսզի Եկեղեցու կարիքների համար իրենց պարտականություններն ստանձնեն: Հետո եպիսկոպոսներ նշանակվեցին ձեռնադրությամբ, որպեսզի այդ համայնքներն ունենան կանոնավոր, կազմակերպված ընթացք: Այս բառերն էլ հունարենից են գալիս. «սարկավագ» նշանա-

կում է սպասավոր, «եպիսկոպոս»՝ տեսուչ, վերատեսուչ, անձ, որը հսկում է Եկեղեցու կարգ ու կանոնը: Անշուշտ, Եկեղեցին նաեւ իր ճարտարապետական ոճով ուրույն կառույց է. մեր հայկական Եկեղեցիները հայտնի են իրենց կենտրոնազմեք ճարտարապետական հորինվածքով... Իսկ ավելի աստվածաբանական իմաստով՝ Եկեղեցին Զրիստոսի խորհրդական Մարմինն է, գլուխը Զրիստոսն է, իսկ Եկեղեցու զավակներն այդ Մարմնի անդամներն են, հետեւաբար մենք բոլորս, իբրեւ հավատացյալ, իբրեւ քրիստոնյա, հոգեւոր եղբայրներ են ջուրեր ենք համարվում, որովհետեւ նույն Մարմնի տարբեր անդամներն ենք՝ միավորված միևնույն Գլխով:

- Իսկ ո՞րն է Եկեղեցու կարելությունն ու առաքելությունը մարդ անհատի կյանքում:

- Նախ կարելու է իմանալ, որ Զրիստոսն իր Եկեղեցին չէր ստեղծել ազգի, ժողովրդի համար, այլ իմիջեց բոլոր ազգերի, բոլոր ժողովուրդների համար, եւ մենք արդեն իսկ բազմաթիվ վկայություններ ունենք այս մասին: Մատթեոսի Ավետարանի վերջին գլխում Զրիստոսը պատվիրում է. «Ղապցեք ուրեմն աշակերտ դարձրեք բոլոր ազգերին, նրանց մկրտեցեք Յոր եւ Որդու եւ Սուրբ Յոգու անունով» (Մատթ. ԻԸ 19): Այստեղ հատուկ շեշտում է՝ բոլոր ազգերին, ոչ թե մեկ ազգի: Նաեւ՝ Զրիստոսը հա-

մայն աշխարհի մարդկության փրկության համար եկավ աշխարհ եւ իր մարդեղության խորհրդով մարդկության փրկագործություն իրագործեց: Այլ կարգ է, որ Եկեղեցին հայ ազգի մեջ յուրահատուկ եւ ուրույն տեղ է գոյատեղել ենք իբրեւ ազգ, առաջին հերթին պարտական ենք եղել մեր Մայր Եկեղեցուն: Եվ այս իմաստով է, որ կարելի է օգտագործել «ազգային Եկեղեցի» արտահայտությունը: Բայց ասել, որ Եկեղեցին միայն ազգի կարգադրիչ է ձուլված, եւ կողմ չեմ: Մենք առաջին ընտրեցինք Զրիստոսի Ավետարանի բարի լուրը, 301 թվականին էլ առաջինը հռչակեցինք քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն:

- Դձար սուրբ, անուրանալի է Յայ Եկեղեցու դերն ազգապահպանության գործում, քանի որ պետականության բացակայության պայմաններում Եկեղեցին անմիջական է գործուն մասնակցություն է ունեցել հայ ժողովրդի՝ դարերի ընթացքում մղած ազատագրական պայքարին...

- Եկեղեցին է մեր ազգի պահպանման գործը կատարել՝ հոգեւոր կարիքները բավարարելուն զուգահեռ: Այո, դարեր շարունակ մենք բազմաթիվ հերոսամարտեր էին վայելել ենք, որ պարտաւոր ենք պաշտպանելու մեր հայրենիքը, բայց մեզ համար ավելի եւ ոչ պակաս կարեւորություն ունի մեր

հավատքի պաշտպանությունը: Տեղին է հիշել Ավարայրի ճակատամարտը. ամբողջ մի ազգ համախմբվեց, ոտքի ելավ՝ պաշտպանելու իր հավատքը եւ հայրենիքը, այսինքն՝ Եկեղեցին՝ իբրեւ առաքելություն, եւ ազգը՝ իբրեւ հավաքականություն: Հիշենք Վարդանանց հերոսների նշանավոր կարգախոսը. «Վասն հավատոյ, վասն հայրենեաց»: Երկու արժեք մեզ համար թանկացել է, բայց առաջնայինը հավատն է, քանզի հավատով է սկսվում մեր փրկությունը, որովհետեւ քրիստոնյաների առաջնային նպատակը փրկությունն էր: Եթե մենք այստեղ պետք է երկրավոր հաղթանակներ ունենանք, բայց պիտի զոկվենք մեր երկնավոր հաղթանակից, անխիճ է կլինի: Մեր ազգը յուրահատուկ մոտեցում է ունեցել Եկեղեցուն, որովհետեւ Եկեղեցին նաեւ իր կրթությունն է պահպանել: Ծավալի է, որ որոշ անհատներ վեր են կենում եւ առանց անկասկալու այս պատմական ճշմարտությունը՝ փորձում են խոչընդոտել Յայ Եկեղեցու պատմության եւ քարոզչության մուտքը մեր դպրոցներ: Այդպիսի կտրված են իրենց արմատներից եւ չեն կարող լիարժեք ներկայանալ իբրեւ հայ քրիստոնյա:

Պետք է նշեն, որ Եկեղեցին շատ կարեւոր դեր է ունեցել հատ-

կապես պատերազմական ժամանակներում: Կարող ենք հիշել Յովսեփ Արղղությանցիի պարագան, Ներսէս Աշտարակեցի կաթողիկոսի հետ կապված դեպքերը... այլ օրինակներ, որոնք արձանագրվել են մեր պատմության էջերում: Հի կարելի Յայ Եկեղեցու եւ հայ ժողովրդի պատմությունն առանձնացնել. դրանք մեկ անբաժանելի են: Եկեղեցին ձուլված են եղել, որ պատմությունը էլ ընդխառնված է: Բայց այդ գաղափարով խորհրդային ժամանակներից, որովհետեւ խորհրդային այդ անաստված մտածելակերպը ամեն ինչ անում էր հոգեւոր ապականության մարդու մեջ այն բացասական երանգներով ներկայացնելու համար: Փաստորեն, այդ քաղաքականությունը պատճառ եղավ նաեւ, որ մեր Եկեղեցուց, մի տեսակ, հեռացրին մերապան ուղղափառությունը, որը մեր կարեւոր արժեքներն էր, ամեն ինչ արվում էր, որպեսզի հոգեւոր գիտակցությունը կտրվեր, եւ պիտի ասել, որ բավական հաջողվեց... Հիմա մենք քարոզ ենք դրա ցավալի եւ դառը պտուղները:

Շարունակություն՝ էջ 8

Ցանկացած պատերազմի մասին բազմաթիվ գրքեր ու հոդվածներ են գրվում: Արցախյան ազատամարտի մասին՝ անավել եւս: Գրված գրքերի ամենակարեւոր արժանիքը կայանում է նրանց վավերականության եւ ճշմարտացիության մեջ: Այդպիսի գրքերի շարքում է բանաստեղծ, արձակագիր, հրապարակախոս Սերո Առաքելյանի «Հրեղեն ոգու կանչը» խորագրով փաստավորագրական գիրքը: Այն գեղեցիկ, շքեղ ձեւավորումով հրատարակվել է «Եղիթ Պրինտ» հրատարակչության կողմից: Գիրքը փաստորեն ու գեղարվեստական հյուրեղ լեզվով պատմում է արցախյան ռազմադաշտերում «Չորավար Անդրանիկ» ինքնապաշտպանական ջոկատի անցած ուղու, նրա մարտիկների աննկազի զոհվածությունը, ցուցաբերած խիզախության և սխրանքների մասին: Գրքի խմբագիր, արցախյան ազատամարտի մասնակից Հովհիկ Վարդույանը

նշում է, որ հետպատերազմյան շրջանում բազմաթիվ ճոխ ու հաստափոր գրքեր են տպագրվել, բայց որոնցում անխղճաբար աղավաղվել է ճշմարտությունը: Միայն այդ համատարած խոտանի ու կեղծիքի ֆոնի վրա ավելի է բարձրանում Ս. Առաքելյանի հեղինակած սույն գրքի արժեքը:

Գրքում է առ էջ ներկայացված է պատերազմի ճշմարտությունը թե՛ ուղղակի, թե՛ փոխաբերական առումներով: Հրաշալի վարպետությամբ հեղինակը ներկայացնում է պատերազմի դաշտում թանկագին գոհերի ու թափված առատ արյան շնորհիվ ձեռք բերված հաղթանակի իրական, իսկական արժեքը՝ հայ ժողովրդի պատմական ճակատագրում: Գրքի հերոսներն իրական մարդիկ են՝ մեր կողքին ու մեր շուրջն ապրող, արարող, որոնք հայրենիքի համար ծանր ու վճարական պահին գնեց վերջինի ու զենքով պաշտպանեցին մեր երկրի ազատությունն ու անկախու-

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՀՐԵՂԵՆ ՈՒ ՈՒԳԵՂԵՆ ԾՀՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԸ

թյունը: Խոնարհ, ազնիվ ու համեստ այդ տղաները՝ Գնեղ, Աշոտ, Արսեն, Սերապեղ, Յուրան, Բաբաջանը, Ժորան, 16-ամյա Հայկ Հարությունյանը Մասիսի շրջանի Մարմաշեն, Դարակերտ եւ հարակից գյուղերի բնակիչներ են, որոնք պատերազմի ահեղ թելադրանքով հայտնվել են կենաց ու մահու մարտադաշտերում:

Գրքից շատ բան ենք իմանում «Չորավար Անդրանիկ» ջոկատի հիմնադիր եւ հրամանատար Գնեղ Մետուկյանի մասին: Արցախյան ազատամարտի թե՛ բոցեղում արյունով գրվեցին նրա կենսագրության էջերը, բարձրացավ նրա բախտի ու փառքի աստղը:

Սպարապետի՝ Վազգեն Սարգսյանի նման, լեգենդար հրամանատար Գնեղ (Գազիկ) Մետուկյանը (Մասիսի Գազո) կարող էր հաւիրվել ժողովրդական շարժմանը: «Ես այս պատերազմին տվել եմ այն ամենը, ինչ կարող էի...»:

Իր հայրենի Մարմաշեն գյուղում այդ փոքրիկահասակ օրեքին եւ ձեռավորվեց կամավորական առաջին ջոկատներինց մեկը, եւ այն կոչվեց 19-րդ դարավերջի եւ 20-րդ դարապակիի հայ ազգային ազատագրական շարժման առաջապետական գործիչ Չորավար Անդրանիկի անունով:

Դեռեւս մանկության ու դպրոցական տարիներից Գնեղի հոգում բացառիկ մի պաշտամունք էր ստղծված լինում մեծանուն

հայրուկապետի հանդեպ: Ի վերջո, հենց այդ բոցավառվող սերը, նվիրումն ու ոգին Գնեղին տարան Արցախի արյունահեղ դաշտերն ու լեռները:

Գնեղի հայրը՝ Գեյման Մանուկյանը, նույնպես հերոսական անցյալով, ուժեղ բնավորությամբ ու կամքով օժտված անհատականություն է եղել: Գեյմանը կռվել է Հայրենական մեծ պատերազմի ռազմադաշտում, Հյուսիսային Կովկասի նախալեռներից հասել մինչեւ Բեռլին, պարզեւտարվել մարտական շքանշաններով ու մեդալներով: Հոր թողած ավանդույթները, նրա գծագրած ու նախանշած ուղին շարունակեց որդին՝ խորհրդային բանակի ղեկավարող Գնեղ Մետուկյանը:

1989 թվականի աշնանը նրա գլխավորած կամավորական ջոկատը մարտական կարեւոր առաջադրանքներ էր իրականացնում Հայրենիքում: Ապա սկսվեց մեծ պատերազմը: «Չորավար Անդրանիկ» ջոկատի տղաները կռվեցին արցախյան իսկապաճավալ ազամաճակատների բազմաթիվ ջոկատի անունն ու պատիվը: Մարտի դաշտում նրանց մեծապես ոգեշնչում էին քաջարի գորավորի անունն ու ոգին:

Իրավ, երիցս ճշմարտացի է գրքի հեղինակը, երբ միանշանակ շեշտադրում է. «Չորավար անունը բարձր պահելու համար

ի սկզբանե նրա ոգու կրակով պիտի մկրտված լինես: Այդ սրբազան կրակի լույսով էլ մկրտված ջոկատի հրամանատարն ու նրա մարտիկները»: Այս առումով հատուկ են հստակ է արտահայտվել լեգենդար ջոկատի հրամանատարը. «Բնականաբար ջոկատը պետք է հերոսի անուն կրեր, որպեսզի թարմացնեիք ինչի՞դ դուրսը, որպեսզի ժողովուրդը ոտքի վրա ամուր կանգնեք: Բացի այդ, Անդրանիկի անունը շատ բան էր հիշեցնում հայկականորդին: Փառք Մատուհ, Չորավարի անունը բարձր պահեցինք»:

Այո, դա այդպես է անկասկած, եւ բոլոր անգամ իրավացի է հայկական ազատամարտի մեծ օրոյա հերոսը:

Որպես սույն գրախոսական ամփոփում՝ նշենք, որ Սերո Առաքելյանի «Հրեղեն ոգու կանչը» գիրքը շատ ուսանելի է արդիական գործ է՝ հայրենասիրության եւ ազատության մղող լիքեղանք ու պատգամներով լեցուն ու բնական:

Այն թեթեւոր գրառություններն են, որոնք ճիշտ պահին ու ճիշտ ժամանակին: Զանգի կոչված է ուղղորդելու եւ շուկելու այսօրվա պատանիների ու երիտասարդության խոտորված վարքն ու բարքը, որպես ճշմարտություն, կրակված է հատկապես հետագա սերունդներին:

Արմեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմական գիտ. թեկնածու

ՆԱՅՈՇ ԾԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՇԻԱԼ-ՆՈԳԵԱՆԱԿԱՆ ՆԵՏԵՎԱՆԻՔՆԵՐԸ

Սկզբը՝ էջ 3

Պարզվում է, որ ավագ սերնդի որոշ սփյուռքահայեր մեծ համոզմունք ունեն, թե ցեղասպանությանը զոհ են գնացել լավագույն հայերը, իսկ ազգի վատ ներկայացուցիչները ողջ են մնացել, թեև արժանի չեն դրան (տե՛ս R. Hovhannisian, Նշվ. աշխ., էջ 178): Ներկայացված տեսակետն ակնհայտորեն ունի ծայրահեղական բնույթ, այն չափազանց սուբյեկտիվ է եւ կարող է թյուր մեկնաբանությունների ու անհարկի շահարկումների տեղիք տալ:

Ի վերջո, ի՞նչ չափանիշներով են որոշ սփյուռքահայեր հայ ժողովրդին բաժանում լավ ու վատ հատվածների եւ պնդում, որ լավագույնները զոհ են գնացել ցեղասպանությանը, իսկ վատագույնները փրկվել են թուրքը հրոսակներից: Այս հարցը մնում է անպատասխան, իսկ մենք կա-

րող ենք միայն եկադրություններ անել: Ողջամիտ կլինի եկադրել, որ եղեռնից հիմնականում փրկվել է հայ ազգի այն հատվածը, որն առավել խելացի էր, հեռատես, արժանապատիվ ու խիզախ: Ներկայացված տեսակետը հաստատելու համար բավական է վերհիշել հայոց պատմության առավել փառահեղ դրվագները: Հիշենք քաջարի զեյթունցիների, մուսալեռցիների, սասունցիների, վանեցիների, շաբին-գարահիսարցիների եւ Ուրֆայի բնակիչների հերոսական պայքարը թուրք ոճրագործների դեմ: Պատմությունը վկայում է, որ քաղաքից փրկվելու փորձիշատե հույս կարող էին ունենալ այն մարդիկ, ովքեր գնեց էին վերցրել եւ կենաց ու մահու պայքար մղել սեփական կյանքն ու արժանապատվությունը պաշտպանելու համար: Իսկ այն հայորդիները, ովքեր աչ-

քի չէին ընկնում քաջությանը եւ խուսափում էին գործնական պայքարից, գրեթե բոլորը զազանաբար հոշոտվեցին թուրք ազգայնամոլների կողմից: Երբ հայ ժողովրդի որոշ ներկայացուցիչներ հայտարարում են, թե իրենք քրիստոնյա, խաղաղասեր ու մշակութային արժեքներ ստեղծող ազգ են, եւ իրենց անհարկ է գնեց վերցնել, ապա դա ընդամենը քող է սեփական երկչոտությունը թաքցնելու համար: Միանգամայն դրվատելի է, որ հայ ժողովուրդն առաջինն է, որ պետականորեն քրիստոնեություն է ընդունել, եւ որ նա ստեղծարար է ու մշակութասեր, սակայն այս ամենը կարող է հեշտությամբ արժեզրկվել, եթե տվյալ ազգն ի գործ էլ պահպանելու ու պաշտպանելու իր ստեղծածը: Իսկ այն ազգը, որն անկարող է պաշտպանել իր հողն ու կյանքը, թերեւս, արժանի չէ ոչ հայրենիք ունենալուն եւ ոչ էլ կարող է ֆիզիկական անվտանգության երաշխիքներ ունենալ: Անկասկած, վերջին տեսակետը կարող է չափազանց կատեգորիկ թվալ բազմաթիվ մարդկանց, սակայն մեր տակավին անկատար աշխարհում չկա գոյատևելու այլ՝ առավել քաղաքականորեն ձեռնարկելի միջոց: Վերադառնալով սույն հոդվածի բուն թեմային՝ նշենք, որ ելևելով վերն սավաթից՝ կարելի է եզրակացնել, որ ոչ թե վատագույն հայերն էին փրկվել եղեռնից, այլ ընդհակառակը. ողջ էին մնացել նրանք, ովքեր առավել քաջարի էին ու կենսունակ: Պատահական չէ, որ սփյուռքահայ Ջերոմ Բեդոկյանը, որն ի դեպ «Մեզնից ոմանք փրկվեցին» գրքի հեղինակն է, ողջ մնացած հայերին իրավացիորեն բնութագ-

րում է իբրեւ հերոսների, իսկ նահատակվածներին՝ մարտիրոսների (տե՛ս R. Hovhannisian, Նշվ. աշխ., էջ 181): Իսկ հայ տարագիրների առաջին սերնդի առանձին ներկայացուցիչներ չեն գիտակցում այս իրողությունները, թերեւս, այն պատճառով, որ նրանց հոգեկանը կաթվածահար էր եղել 1915 թ. սոսկալի իրադարձությունների ազդեցության ներքո: Հետաքրքիր է, թե ինչ ազդեցություն էր թողել Մեծ եղեռնը հայ տարագիրների երկրորդ սերնդի վրա: Արդյոք ունա՞լ էին վերջիններս ավելի սթափ ու օբյեկտիվորեն գնահատելու իրականությունը: Անկասկած՝ այո՛: Թեեւ երկրորդ սերունդը եւս ունի հոգեբանական խնդիրներ (ընկճախտ, անհայրենիք լինելու բարդույթ, կյանքը եւ նրա տոհմաբարիքները վայելելու անկարողություն), սակայն նրանք օբյեկտիվ պատճառներով չեն գգում ցեղասպանության ողջ սարսափը: Մի բան է եղեռնը տեսնել սեփական աչքերով, միանգամայն այլ բան՝ ցեղասպանության մասին պատկերացում կազմել տատերի ու պապերի կամ էլ ծնողների պատմածներից: Ուստի դժվար թե սփյուռքահայերի երկրորդ սերնդի հոգեկանն այնքան կաթվածահար ու խելոված լիներ, որքան առաջին սերնդին: Հետևաբար, որքան էլ կոտորածներից փրկվածների ժառանգներն ընկճվեն իրենց ծնողների հոգեկան մորմոքն ու տվայտանքները տեսնելուց, միեւնոյն է, նրանք ավելի առաջնահայտն են ու սթափ են ունակ են առավել ճիշտ գնահատելու անցյալը եւ դատեր քաղելու դրանից:

Շարունակությունը՝ էջ 8

ՀՈՒՇԱՔԱՐ՝ ԳԱՅՖԵՃՅԱՆԱԿԱՆ ԴՐԱԽՏՈՒՄ

«Գայֆեճյանի համար Ախալցխան դարձավ այն դրախտը, որ Գոգենը որոնում էր Օկես-նիայի կղզիներում, Պ. Կուլեցեովը՝ դրոզական տափաստաններում, Մ. Սարյանը՝ Մերձավոր Արեւելքում»:

20-րդ դարի հայ գեղանկարչության եւ գրաֆիկայի խոշորագույն վարպետ, մանկավարժ, ՀՍՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ Վահրամ Գայֆեճյանի դուստրը՝ արվեստագետ Էլեն Գայֆեճյանը, մի առիթով այսպես է բնորոշել Ախալցխայի նշանակությունն իր հոր կյանքում: Դուստր Գայֆեճյանի այս գնահատականը չափազանց խոսուն է:

մար միայն ծննդավայր ու վաղ մանկության հիշողությունների քաղաք չի եղել: Այս քաղաքի հետ են կապված նաեւ Գայֆեճյանի բազմաթիվ ստեղծագործական ձեռքբերումները: Այս քաղաքում են ստեղծվել նկարչի տասնյակ կտավներ:

Վահրամ Գայֆեճյանը ծնվել է 1879 թվականին: Հայրը՝ տեղի Մկրտիչը, քահանա էր, նաեւ՝ Ախալցխայի հոգեւոր վարչության անդամ ու հայոց լեզվի ուսուցիչ: Հոր դիմումի համաձայն էլ՝ դեռեւս 12 տարին չըրդրած Վահրամ Գայֆեճյանը 1891 թվականին մեկնում է Մոսկվա՝ Լազարյան ճեմարանի գիմնազիայի բաժնում սովորելու: Օժտված պատանին հետագայում ուսումնառությունը շարունակում է ճեմարանի բժշկական, ապա եւ՝ իրավաբանական ֆակուլտետներում: Սակայն ապագա նկարչի կյանքում առավել որոշիչ է դառնում Մոսկվայի գեղարվեստական դպրոցը:

Մինչ այդ լինում էր միայն կարճատե արձակուրդների ընթացքում: Այս մասին հիշում է Վահրամ Գայֆեճյանի զազակներն ու աշակերտը՝ Լեւոկարը. «...Ախալցխա եկավ չափազանց կիրթ, հրաշալի կրթությամբ անձնավորություն: Իր հետ Մոսկվայից բերել էր գեղանկարչական հողակապ աշխատանքներ, արվեստի վերաբերյալ բազմաթիվ ամսագրեր, գեղարվեստական գրականություն, մեծ ճաշակով ընտրված՝ գրամոֆոնի շատ ծայրահեղականներ: Դժվար է ձեռք պատկերացնել այն ժամանակվա Ախալցխան. 15-20 հազար բնակչությամբ փոքրիկ մի քաղաք՝ հեռու երկաթուղային ճանապարհներից, առանց էլեկտրականության, ռադիոյի, մշակութային հաստատությունների: Հենց այսպիսի մի խուլ տեղ եկավ Վահրամ Նիկիտիչը: Ինչպես պայծառ մի շող, նա ոչ միայն լուսավորեց ինձ, այլեւ շատ ուրիշների: Վահրամ Նիկիտիչի տունն ինձ համար դարձավ մշակույթի օջախ, թանգարան, դպրոց, իսկ Վահրամ Նիկիտիչը՝ իմ մեծ ուսուցիչը»:

Տեղ Մկրտիչ՝ Վահրամ Գայֆեճյանի հայրական տունն այժմ էլ դառնում է յուրօրինակ լուսավորչական կենտրոն՝ Ախալցխայի երիտասարդության համար:

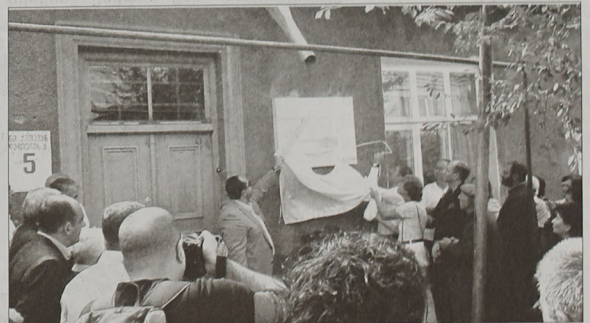
Մինչ Ախալցխայի խորհրդայնացումը, լինելով Ախալցխայի ակցիոներական ընկերության նախագահը, Գայֆեճյանն իրականացրեց աշխատանքին զուգընթաց շարունակում է արվեստն ու կրթությունը մշակութային իր ավանդույթներով: Նա մաս-

նակցում է Թբիլիսիի «Հայ արվեստագետների միության» ցուցահանդեսներին՝ 1916-ից դառնալով նաեւ այս միության իսկական անդամ: Իսկ 1920 թվականի սկզբին իր տանը հիմնում է Ախալցխայի առաջին գեղարվեստի ստուդիան, ուր գեղանկարչական

ուր իր գործերի կողքին ցուցադրվում են նաեւ իր աշակերտների աշխատանքները:

Ախալցխայում Վահրամ Գայֆեճյանն ապրեց մինչեւ 1923 թվականը: Հետագայում ստիպված էր մեկնել Թբիլիսի, ապա եւ, հայաստանի լուսավորչական հրապարակումներում, իր անհատական գեղարվեստի ուսումնառան (այժմ՝ Թբիլեթեյանի անվան):

Գայֆեճյանի՝ Ախալցխայում ապրած ընդամենը 12 տարինե-

արվեստի հմտություններ է ուսուցանում հայրենակիցներին:

Հետագայում, երբ խորհրդային ալիքը հասնում է Ջավախք, Գայֆեճյանը շարունակում է ստեղծագործական ու կրթական գործը:

1921 թվականին, արդեն հեղկոմի հրավերով, Գայֆեճյանն սկսում է ղեկավարել Ախալցխայի գործկոմի ժողովրդական բաժնի կից Նորաստեղծ գեղարվեստի ստուդիան, ուր շարունակում է դասավանդել գեղանկարչություն, արվեստի պատմություն: Իսկ 1922 թվականին, կրկին առաջին անգամ Ախալցխայում, քաղաքի հայկական դպրոցում կազմակերպում է նկարչական ցուցահանդես,

որը, սակայն, համարվում են ամենաարդյունաբերող՝ թե՛ ստեղծագործական եւ թե՛ հասարակական առումներով: Եվ, ինչպես նկատել է նկարչի դուստրը, Ախալցխան իսկապես եղել է Գայֆեճյանի «դրախտը»: Սակայն Ախալցխան եւս հայտն է իր տարածված սեպտեմբերի 22-ին մեծ հանդիսավորությամբ ու բազմաթիվ հյուրերի ներկայությամբ մեծանուն նկարչի հայրական տան առաջնապատը գարդարվեց նաեւ Վահրամ Գայֆեճյանի մարմարե հուշատախտակով:

Յեղիկե ՄԿՏՅԱՆ

Թերեւս ապագա նկարչի համար հատկապես կարելի է այն վայրը, ուր նա ծնվում է: Եվ պատահական չէ, որ ինքն այս քաղաքում են ծնվել նաեւ հայ գեղանկարչության այնպիսի մեծեր, ինչպիսիք են Վարդգես Սուրենյանցն ու Հակոբ Կոջոյանը: Սակայն Ջավախքի այս փոքրիկ քաղաքը Վահրամ Գայֆեճյանի հա-

ԵԿԵՂԵՑՈՒՑ ԴՈՒՐՆ ԾՐԿՈՒԹՅՈՒՆ ԶԿԱ

Սկզբը՝ էջ 6

Բայց դարձյալ Եկեղեցին ուժ գտավ վերականգնելու իր կորցրած գանձերը, անկախությունից հետո դա ավելի շեշտված դրսևորում ունեցավ, թեև պետք է ասել, որ մենք դեռ բավական ճանապարհ ունենք անցնելու, որպեսզի լիարժեք կերպով մեր առաքելության մեջ վերահաստատվենք: Այո՛ր, այսօր շատ բան արվում է, այսօր տեսանելի են բոլոր հաջողությունները, բայց իբրեւ հոգեւորական՝ չեմ կարող բավարարվել, որովհետեւ մենք դեռ պետք է ժողովրդի մեջ արթնացնենք այն գիտակցությունը, որ Եկեղեցին մեզ համար նախ հոգու տուն է եւ հոգեւոր սննդի համար մատակարարող մի օջախ: Մենք Եկեղեցուց առաջին հերթին Աստծո հոսքը պիտի լսենք եւ Աստծո կամքին ծանոթանանք: Աղանդավորական, աստվածամարտ կամ հեթանոս քնույթ կրող ցանկացած երեւոյթ, որ այսօր տեսնում ենք մեր շուրջը, փաստում է այն մասին, որ մենք դեռեւս կրոնական դաստիարակություն չունենք, որը նախ եւ առաջ Եկեղեցին է տալիս, իսկ ընտանիքն ավելի մոխրակողմ է:

Փաստորեն՝ այն գիտակցությունը, որ Եկեղեցին կարելու դեռ եւ նշանակություն է ունեցել դարերի հողովությունը եւ այսօր էլ շարունակում է ունենալ յուրացնելու անհատի կյանքում, թերի է հայի մտածողության մեջ...

- Այո՛ր, թերի է, բայց այնուամենայնիվ կան հաջողություններ: Այսօր երիտասարդների շրջանում մեծ շարժ կա եկեղեցի գալու: Եկեղեցիներին կից գործում են երիտասարդաց միություններ, որտեղ պարբերաբար Սուրբ Գրքի սերտ ոգովություն են անցկացվում, կազմակերպվում են ուխտագնացություններ... Նաեւ վերջերս մեծ ժողովրդականություն կայել է «Մանաս» կարգի արտադրության ծրագիրը, որի շրջանակում բազմաթիվ երիտասարդներ հաղորդակից եղան ոչ միայն Եկեղեցական ավանդությանը, այլեւ Աստծո հոսքին եւ Սուրբ Գրքի քաղաքականությանը, որն անբաժանելի մասն է Եկեղեցու ավանդության:

Ընդհանրական Եկեղեցու մեծագույն շատագույն հայրերից սուրբ Կիպրիանոս Կարթագենացին իր «Փիք Եկեղեցու միասնության մասին» աշխատության

մեջ ասում է. «Եկեղեցուց դուրս գտնվողը կարող է փրկվել միայն այն դեպքում, երբ Նոյան տապալանից դուրս գտնվող որեւէ մեկը փրկված լինէր»: Ինչո՞ւ է Եկեղեցին համեմատվում Նոյան տապալանի հետ:

- Սուրբ Կիպրիանոսի այս հայտնի խոսքը՝ «Փիք փրկության յարտաքոյ յեկեղեցու» շատ կարեւոր իմաստ է իր մեջ պարունակում: Այն ավելի պատկերավոր դարձնելու համար համեմատվում է Նոյան տապալանի հետ: Ինչպե՞ս գիտենք, Նոյան ծամանակներում մեղքերն այնքան էին շատացել, որ Աստված այլեւս չհասնողորմեց այդ չարիքը եւ որոշեց բնական աղետով վերջ դնել մարդկային մեղքերի հազարամյակներ, որը տեղի ունեցավ համաշխարհային ջրհեղեղով: Եվ որպեսզի արդարևոր մեղավորների հետ չկորչեին, Աստված հրամայեց Իր սիրելի Նոյին, որն այդ ծամանակ, թերեւս, ամենաարդար մարդն էր, որ մեծ տապալան կառուցի, որի մեջ մտնեն ինքը եւ իր ընտանիքը՝ գավակներով հանդերձ, նաեւ բոլոր կենդանիներից, որպեսզի փրկության հնարավորություն ունենան: Եվ Նոյը բավական երկար տարիների ընթացքում կառուցեց տապալան: Ժողովուրդն ամեն օր տեսնում էր տապալանի կառուցման ընթացքը, բայց չէր սթափվում ու ետ դառնում: Ի վերջո կործանվեց իր անհավատության պատճառով: Տապալանից դուրս փրկություն տեղի չունեցավ: Այդպես էլ Եկեղեցին, իբրեւ հոգեւոր տապալան, մեզ ապահովագրում է մեղքի ջրհեղեղից, որովհետեւ փրկության միակ խոչընդոտը մեղքն է, հետեւաբար թե՛ մենք մեղքի դեմ պատերազմում ենք, մեր փրկությունը կարող ենք ապահովել մի ապահով վայրում, որը պատրաստված է տապալանի խորհրդով՝ դեպի խաղաղ և անհատական առաջընթացը: Բայց չի կարելի այս արտահայտությունն արտաքսել հասկանալի, այսինքն՝ եթե մեկն իրեն տեսնում է Եկեղեցու պատերի ներսում, ուրեմն փրկված է, վերջ: Եկեղեցին ուղղափառ հավատքով միավորված այն քրիստոնյաների խումբն է, որոնք ամբողջ սրտով եւ ճշմարտությամբ երկրպագում են Ամենասուրբ Երրորդությանը:

Չա՛յր սուրբ, գաղտնիք չէ, որ դարեր շարունակ օտարների լծի տակ մենք հայ ենք մնացել՝ շնորհիվ մեր հավատի...

Մինչդեռ այսօր անկախ պետականության եւ ազատության պայմաններում շատ հայտնիներ հեշտությամբ երես են թեցում Մայր Եկեղեցուց՝ հարելով այս կամ այն աղանդավորական խմբին: Ուրո՞ւնք են այն պաշտպանիչ միջոցները, որոնցով պիտի զրահավորվի մերօրյա մարդը՝ աղանդների ու տարբեր հարականությունների գրիվը չընկնելու համար:

- Նախ պետք է հասկանանք, թե ինչու կան այսպիսի երեւոյթներ: Առաջին պատճառն այն է, որ երկրաշարժից հետո շատ աղանդավորական հոսանքներ թափանցեցին Հայաստան, իսկ ժողովուրդն այդ տարիներին թե՛ սոցիալապես, թե՛ հոգեբանորեն շատ ընկճված եւ հիասթափված վիճակում էր: Նրանք էլ եկան եւ նեցուկ կանգնելով, նաեւ ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերելով՝ կարողացան հեշտությամբ գրավել եւ իրենց ցանցը գցել: Բայց նրանք չէկան ուղղակի միաբնությունների համար, այլ միջնորդության միջոցով իրենց գործը հաջողեցնելու համար, հետեւաբար սա պատճառներից մեկն էր: Իսկ այսօ՞ր: Մեր օրերում էլ տեսնում ենք, թե որքան աղքատություն կա Հայաստանում: Այս աղքատությունը չի կարող երկար տևել, ի վերջո՝ պետությունը կկազմավորվի: Պետությունը պիտի փորձի ժողովրդի կյանքական կենսակերպը բարձրացնել, Եկեղեցին՝ հոգեւոր մակարդակը: Եկեղեցական քարոզչությունը պետք է ավելի ծավալվի, Եկեղեցին պետք է ներգրավվի հասարակական կյանքի մեջ՝ հասարակությանը բերելով Եկեղեցական կյանք: Եկեղեցու պատմու-

թյուն առարկայի շնորհիվ մատուց սերունդ ոչ միայն քրիստոնեական ոգով է դաստիարակվում, ոչ միայն Եկեղեցական պատմությանը ծանոթանում, այլեւ հոգեւոր արժեքներով է սնվում: Պետք է կոտորվի այն պատկերը, որ դրվեց ժամանակին հասարակության ու Եկեղեցու միջև: Եկեղեցին միայն հոգեւորականները չեն, Եկեղեցին հավատացյալ ժողովուրդն է, որի մեջ մտնում են թե՛ աշխարհական, թե՛ հոգեւորական դասերը:

Չա՛յր սուրբ, ըստ ձեզ՝ մենք այսօր հոգեւոր վերածնության, բարոյական սկզբունքների վերականգնման կարիք ունենք:

- Մենք հոգեւոր վերածնության կարիք միշտ ունենք՝ անկախ ժամանակաշրջանից, որովհետեւ հոգին որքան մխրճվում է այս կյանքական, կենցաղային հարցերի մեջ, այնքան հեռանում է աստվածային արժեքներից, հետեւաբար մենք միշտ պետք է վերածնվենք, որպեսզի ավելի մոտենանք Աստծուն: Բայց այդ վերածնությունը երկկողմանի է: Ես դա տեսնում եմ հետեւյալ կերպ. Նախ՝ որակյալ հոգեւորականների պատրաստումով, ամենօրյա կրոնական դաստիարակությամբ, որը պետք է սկսել մանկական ամենավաղ տարիքից՝ մանկապարտեզներից, կրթականօրյա, հանրակրթական դպրոցներից մինչեւ համալսարաններ եւ տարբեր օղակներ: Բայց մենք նաեւ որակյալ դաստիարակների կարիք ունենք: Եվ որքան ժողովուրդը լինի կրոնապես դաստիարակված եւ հոգեւոր հասունության մեջ, այնքան այդ հասարակությունը ավելի դյուրին կլինի որակյալ հոգեւորականներ ունենալը, որովհետեւ հոգեւորականը հասարակության մի մասնիկն է, հասարակության ծնունդը: Մարդը պետք է ջալ անի դեպի Եկեղեցի, իսկ թե՛ չի անում, դու պիտի ջալ անես եւ իրեն հրավիրես:

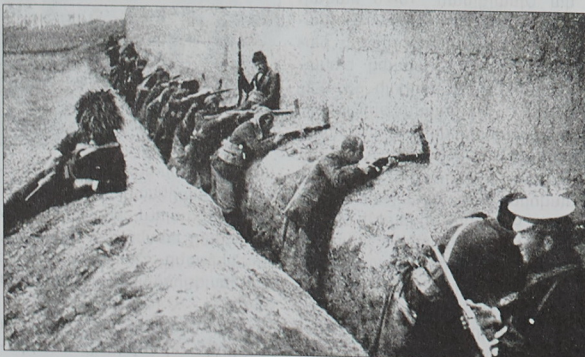
Ո՞րն է թեմայի վերաբերյալ ձեր պատգամը մեր ընթերցողին:

- Լավ ճանաչեք մեր սեփական արմատները, որպեսզի կարողանանք ամուր ու անսանձ մնալ՝ որեւէ փորձրկից չշեղվելով աչ կամ ձայն: Բայց ամբողջ ողբերգությունը գալիս է նրանից, որ մենք մեր արմատները լավ չենք ճանաչում. դրա համար պետք է նախ լավ սերտենք Աստվածաշունչ Մատյանը՝ Եկեղեցու հայրերի ուղղափառ բացատրության լույսի ներքո, ծանոթանանք մեր ժողովրդի պատմությանը, որն անբաժանելիորեն կապված է Եկեղեցու պատմության, եւ տերն ու կրողը լինենք այդ պատմության, որպեսզի կարողանանք փոխանցել մեր սերունդներին:

ՆԱՅՈՉ ՉԵՐԱՍՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՇԻԱԼ-ՆՈՐԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՆԵՏԵՎԱՆԻՆԵՐԸ

Սկզբը՝ էջ 7

Նույն բանը, թերեւս, կարելի է ասել սփյուռքահայերի երրորդ սերնդի մասին: Բայց եւ այնպես սխալ կլինի նույնացնել երկրորդ եւ երրորդ սերունդների հոգեվիճակները, նրանց հոգեբանությունն ու մտածելակերպը: Որքան էլ էլ ասենք, թե ցեղասպանության առաջացրած վիշտն ու ցավը փոխանցվում են սերնդից սերունդ, եւ որ 1915 թ. իրադարձություններն անցնելի դրոշմ են դրել անխտիր բոլոր սփյուռքահայերի հոգեկանի վրա, սակայն «եղեռն» երեւոյթի ընկալումը տարբեր սերունդների կողմից, հասկանալի պատճառներով, չի կարող լինել լիովին նույնական: Կարելի է ասել, որ սփյուռքահայերի երրորդ ու առավել եւս չորրորդ սերունդները եվրոպական, ամերիկյան եւ այլ միջավայրների ծնունդ են եւ արդեն իսկ շատ բան են յուրացրել օտար հասարակություններից, մասնավորապես՝ նոր հոգեկերպով եւ ար-

մեծամակարդ եւ իհարկեւ նոր մոտեցումներ՝ «ցեղասպանություն» երեւոյթի նկատմամբ: Եթե առաջին սերնդի ներկայացուցիչներից շատերն այնքան էին արտասովոր կոտորածներից եւ հոգեպես ուժասպառ, որ ունակ չէին մտածելու վրեժխնդրության, ազգային արժանապատվությունը եւ պատմական արդարությունը վերականգնելու

մասին, ավելին՝ փորձում էին մոռացություն տալ անցյալը՝ հոգեկան ցավից ազատվելու ու իրենց ժառանգներին եւս դրանից ազատելու նպատակով, ապա երկրորդ եւ հաջորդ սերունդներն ավելի ողջամիտ են եւ մտածում են ստեղծված ծանր իրավիճակից ելք գտնելու ուղղությամբ: Հիշենք, որ եղեռն վերապրածների զավակներն ու

թոռները, հետեւելով հայ առաջին կրիճառներ Սողոմոն Թեւեկյանի, Պետրոս Տեր-Պողոսյանի, Արտաշես Գեորգյանի, Արշակունի Ժիրայրյանի, Արամ Երկանյանի եւ Հակոբ Մելքումյանի հերոսական օրինակին, ակտիվորեն ներգրավվեցին ահաբեկչական գործունեության մեջ, դեռ ավելին՝ 1975 թ. ստեղծեցին Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակը (ՀԱԳԲ)՝ ազգային գերիւնդիները լուծելու նպատակով: Ժիշտ է, ահաբեկչություն հասկացությունն արդեն իսկ բացասական վերաբերմունք է առաջացնում մարդկության առավել քաղաքակրթիկ հատվածի մոտ, սակայն լիմուլ են այնպիսի իրավիճակներ, երբ այլ չի ելք մնում: Թե՛ս համաշխարհային հանրությունը, անտեսելով բարոյականության տարրական նորմերը, ինչ-ինչ քաղաքական նկատառումներով չի ցանկանում միահամուռ կերպով պախարակել ու դատա-

պարտել ոճրագործ թուրք ազգին եւ երիտթուրքերի հանցավոր վարչակարգին եւ ինչո՞ւ ոչ՝ բարոյական եւ կյանքական հասունություն պահանջել ժամանակակից Թուրքիայից՝ հոգուտ հայ ժողովրդի, ապա պատմական արդարության վերականգնման առավել գործուն ուղիներից մեկը մնում է բռնի ուժը:

Շարունակելի
Տիգրան ՍԱԼՈՒՅԱՆ

ԵՐԻՍՏՈՆԱՅ ԴԱՅԱՍՏԱՆ

Կրոնական, մշակութային, լրատվական երկշաբաթաթերթ

Հիմնադիր՝
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին

Հրատարակիչ՝
«Երիտոնյա Հայաստան» թերթի խմբագրություն

Գլխավոր խմբագիր՝
Աստվածի Սամարյան

Գրասենյակի վայրական՝ 624
Խմբագրության հասցեն՝
Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածին
Հեռախոս՝ 517197

Էլ. փոստ՝ qh@etcmiadzin.am
web.kyap.kh-tert.livejournal.com
krishayas.wordpress.com
Ստոր. տպագր. 16.11.2012 թ.
Տպագրականը՝ 2100
Գինը՝ 50 դրամ